

УДК 930.2(477)(092)

ДЕМУЗИНА,

доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри документознавства

Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди

ПОСТАТЬ ПЕТРА СТЕБНИЦЬКОГО (1862-1923 рр.) В ІСТОРІОГРАФІЧНИХ РЕФЛЕКСІЯХ

У статті проаналізовано історіографічний доробок, присвячений життєвому і творчому шляху видатного українського книговидавця, публіциста, культурно-громадського та політичного діяча П. Я. Стебницького (1862-1923 рр.); запропоновано авторську класифікацію праць сучасного українського дискурсу з проблематики. Виділено когорту науковців, які займаються вивченням постаті П. Стебницького, різних аспектів його діяльності, а також відзначено національні наукові інституції, на базі яких професійно здійснюються такі дослідження. Проведений аналіз тематичного сегменту публікацій, у результаті чого встановлено, що дослідники активно популяризують наукову й епістолярну спадщину діяча, вивчають його книгознавчу, бібліотекознавчу та частково громадську діяльність, приділяють достатню увагу аналізу його політичних поглядів.

Ключові слова: Петро Стебницький; історіографія; книговидавнича діяльність; "Благодійне товариство для видання загальнокорисних і дешевих книг"; публіцистична і наукова спадщина; епістолярна спадщина; бібліотекознавча робота; громадсько-політична діяльність.

Постановка проблеми. Стрімке зростання впродовж кількох десятиліть суспільного інтересу до історико-біографічних студій стало прикметною ознакою наукового дискурсу. Воно є відображенням як загальнонаукового піднесення національної патріотичної свідомості у широких верств населення, так і нових духовних та інтелектуальних процесів, що відбуваються в середовищі наукової еліти України. Звернення до діяльності наших попередників, життєвого і творчого шляху видатних співвітчизників, історії їхніх ідейних шукань, здобутків і трагічних помилок, громадянського подвижництва й політичної боротьби ще від 1980-х рр. стало свідченням пробудження суспільства від історичного нігілізму, прагнення людей до переоцінки цінностей, відновлення втрачених зв'язків із віковим досвідом, гуманістичними традиціями й моральними принципами українства. У життєписах діячів минулого сучасний українець шукає духовної опори, необхідної для утвердження його як особистості та громадянина, свідомого будівника своєї долі та долі країни. Крім того, на зростання зацікавленості літературою історико-біографічного жанру значний вплив справляє і прагнення до переосмислення з вершин вітчизняного і світового досвіду початку XXI ст. самого феномену України та української національної ідеї в минулому, сучасному і майбутньому - крізь призму основоположних цінностей українського народу й розмаїте багатоголосся культур етнічних меншин: більш глибокого осягнення місця й ролі України в слов'янському світі та європейському домі. Те, що впродовж останніх двох десятиліть у вітчизняній соціогуманітарній науці на зміну "знеособленому" схематизму прийшов і міцно утвердився погляд на минуле саме через людський вимір, зокрема крізь призму біографістики, неспроста свідчить, що він найповніше відповідає духу нашого часу, сповнений тим гуманістичним потенціалом, який нині затребуваний. Процеси національно-культурного відродження, серед яких чіль-

не місце посідало явище, назване сучасниками "відновленням історичної пам'яті народу", на межі 80-90-х ХХ ст. чи не в першу чергу знаменувалося поверненням з небуття багатьох тисяч імен співвітчизників - забутих у складних перипетіях ХХ ст. або й ретельно замовчуваних [38, с. 15-16].

Актуальна сьогодні проблема науково-теоретичного осмислення подій вітчизняної історії у світлі історичної персоналістики вимагає дослідження біографій репрезентантів національного руху. Одним із найбільш помітних, проте незаслужено забутих представників українського національного руху кінця ХІХ - початку ХХ ст. є Петро Януарович Стебницький (1862-1923 рр.) - організатор української фракції в Державній думі перших двох скликань, голова "Благодійного товариства для видання загальнокорисних і дешевих книг", українець за походженням, який протягом багатьох років проживав і працював у Петербурзі. Про нього усталилась думка насамперед як про визначного громадсько-політичного та культурного діяча, публіциста, книговидавця. У нових реаліях сьогодення постає нагальна необхідність переосмислення наявної історіографічної спадщини про життя і діяльність П. Стебницького, нове прочитання особистої, професійної, наукової біографії діяча. Тому **метою публікації** є історіографічний аналіз праць дослідників, які зверталися до опису наукової спадщини і практичної діяльності П. Стебницького.

Виклад основного матеріалу. У загальних працях з історії громадських рухів і книговидавничої справи кінця ХІХ - початку ХХ ст. постать і діяльність П. Стебницького ґрунтовно не висвітлені, лише в окремих із них є вказівки на нього як на члена Петербурзької української громади, видавця, редактора, публіциста, поодинокі згадки про існування в Петербурзі "Благодійного товариства для видання загальнокорисних і дешевих книг". Недослідженість діяльності П. Стебницького в гро-

мадсько-політичному та видавничому процесах посягається зарахуванням за радянських часів національної інтелігенції до чорного списку діячів "української буржуазії", самі згадки про яких або взагалі вилучалися, або ж були винятково негативними.

Окремі розрізнені факти стосовно участі П. Стебницького у книговидавничому та політичному процесі кінця XIX - початку XX ст. містяться в мемуарах громадських діячів, друзів, колег і однодумців Петра Януаровича: Є. Бігановської [1], Д. Дорошенка [17], С. Єфремова [20], О. Лотоцького [28], А. Ніковського [33], С. Русової [40], Є. Чикаленка [58-59]. У цілому ж мемуарна спадщина дозволяє простежити не лише суспільно-громадські справи діяча, а насамперед реконструювати його світогляд, еволюцію поглядів, психологічні характеристики. Так, С. Єфремов описував особисті враження від зустрічей та спілкування з П. Стебницьким, зміну його національної ідентичності тощо, а також відзначив особливу роль Петра Януаровича в житті української громади в Петербурзі. А. Ніковський давав оцінку П. Стебницькому перш за все як журналісту. Його діяльність у Петербурзі перебувала в центрі уваги спогадів О. Лотоцького, С. Русової, Є. Чикаленка. Останні роки життя П. Стебницького стали об'єктом спогадів Є. Бігановської, секретарки часопису "Книгарь", у якому публіцист був частим дописувачем після повернення до Києва. Окремі із цих спогадів увійшли до книги-посвяти П. Стебницькому, яка вийшла друком у 1926 р. [35].

У 1937 р. на еміграції була видрукувана коротка довідкова стаття за авторства С. Сірополка про книгознавчу діяльність П. Стебницького [41]. Радянські дослідники теж іноді зверталися до епістолярію діяча. Так, у збірнику, підготовленому колективом авторів Центральної наукової бібліотеки в 1966 р., присвяченому відомому українському поету Т. Шевченку, вміщено окремі листи П. Стебницького [54].

Надзвичайно активна та плідна діяльність громадського діяча, забута в радянський період, почала привертати увагу дослідників незалежної України як така, що сприяла національному відродженню, пробудженню самосвідомості українців початку минулого століття. Дослідниця Г. Макар запропонувала класифікацію праць сучасного українського дискурсу про П. Стебницького: 1) біографічні; 2) ті, що подали загальну оцінку ролі П. Стебницького в національно-культурному будівництві України кінця XIX - початку XX ст.; 3) ті, що висвітлюють боротьбу діяча за українство в українських громадських та партійних осередках Петербурга; 4) ті, що окреслюють роль П. Стебницького в розвитку української видавничої справи, розповсюдженні української книги; 5) ті, що відзначили внесок публіциста в розвиток української бібліотечної сфери [29, с. 63-64]. Проте, як зазначає на сторінках дисертації А. Борець, схема, запропонована Г. Макаром, дискусійна, адже більшість праць про П. Стебницького має синтетичний характер, і тому в них важко виокремити певну тематичну складову [6, с. 22].

А. Борець, проаналізувавши масив наявних публікацій, запропонував власну класифікацію праць про П. Стебницького. Перша група - праці історико-біографічного характеру (розвідки А. Болабольченка, І. Старовойтенко, Н. Миронець); ці дослідники схильні розглядати громадського діяча як представника інтелігенції з особливою місією відродження українського народу [Там само, с. 23]; інтерпретація поглядів і діяльності публіциста у роботах названих істориків видається ідеологічною та малопродуктивною, незважаючи на

заслугу дослідників у зібранні значного емпіричного матеріалу. Автори другої групи розвідок, на думку А. Борця, спробували вписати П. Стебницького до "ревізійної" парадигми української історії (наприклад, роботи С. Іваницької).

Ураховуючи розроблені Г. Макаром і А. Борцем класифікаційні схеми наявного масиву праць про П. Стебницького, запропонуємо власну, яка найбільш оптимально, як на наш погляд, відображає саме тематичну складову джерел. Перша група - публікації біографічного характеру про діяча (дослідження А. Болабольченка, окремі праці І. Демуз, І. Старовойтенко); друга - науково-популярні та наукові публікації з оцінкою ролі П. Стебницького в національно-культурному будівництві України кінця XIX - початку XX ст. (роботи Н. Зубкової, В. Піскуп, І. Старовойтенко, М. Таборита, узагальнююча колективна монографія 2013 року видання); третя група - праці про книговидавничий, книгознавчий, бібліотечний та бібліографічний напрями роботи П. Стебницького (дослідження Т. Варави, І. Демуз, Л. Дубровіної, Н. Каліберди, Н. Миронець, Г. Солоіденко, О. Степченко); четверта група - праці з висвітленням політичної складової діяльності П. Стебницького (розвідка Л. Фурсенко); п'ята група - праці з аналізом еволюції політичних поглядів, а також літературно-публіцистичної спадщини громадського діяча (напрацювання А. Борця, С. Іваницької, Г. Макара); шоста група - роботи, присвячені зібранню, опублікуванню, а також аналізу епістолярної спадщини П. Стебницького (дослідження І. Демуз, Т. Демченко, Л. Кузьменко, Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко).

Першим дослідником офіційної біографії громадського діяча вважаємо А. Болабольченка, праця якого була надрукована в 1999 р. [3]. А. Борець цей нарис вважає однією з найбільших за обсягом і найповнішою за змістом працею історико-біографічного характеру про П. Стебницького; окрім того, ця праця не лише відтворює біографію діяча українського національного руху, а й охоплює питання його політичних поглядів, національної ідентичності [Там само, с. 12]. Однак А. Борець відзначив публіцистичний характер та дещо ідеологічне спрямування праці А. Болабольченка, яка цілком вписується в концепцію "заповнення білих плям" в історії України: "... виходячи з позитивістського світогляду та переніалістського тлумачення нації, вона фактично повернула П. Стебницького до канону національних героїв, несправедливо забутих за радянських часів" [Там само, с. 14]. Дослідник досить високо оцінив вартість нариса насамперед завдяки великій кількості емпіричного матеріалу, зібраного А. Болабольченком із різних джерел. Що ж стосується тематичного наповнення розвідок А. Болабольченка, зокрема й статті, опублікованої у 2005 р. [2], то в цілому петербурзькому періоду життя громадського діяча приділено небагато уваги, в основному висвітлена його діяльність після повернення до Києва, робота в уряді, відзначено його роль у виданні та популяризації української книги, наголошено на тому, що публіцистичні виступи П. Стебницького були суттєвим внеском у боротьбу свідомого громадянства за захист прав і свобод української нації.

Знанням на сьогодні дослідником біографії громадського діяча, а також популяризатором його наукової спадщини є І. Старовойтенко, яка надрукувала ряд статей з проблематики [44-47], у дисертаційному дослідженні окреслила тісні зв'язки П. Стебницького з Є. Чикаленком та іншими представниками свідомої інтелігенції кінця XIX - початку XX ст. [48], упорядкувала фундаментальне видання взаємного листування П. Стеб-

ницького та Є. Чикаленка за 1901-1922 рр. з ґрунтовними коментарями, поясненнями та фото [19], а також систематизувала в збірнику різножанрові праці П. Стебницького, які друкувалися лише за життя автора й на сьогодні стали раритетними виданнями [34]. В останньому виданні І. Старовойтенко вміщено публіцистику політичного та культурологічного спрямування, розвідки П. Стебницького про окремі персоналії, його художні твори, а також найвідоміші праці публіцистичного характеру: "Поміж двох революцій" (зібрання переважно публіцистичних фельєтонів, що друкувалися в щоденній українській газеті "Рада" (1906-1914 рр.), "Украинский вопрос", "Украина в экономике России", "Українська справа", статті із журналів "Украинская жизнь", "Літературно-науковий вісник", "Книгар", "Записки історико-філологічного відділу ВУАН" та газети "Село", а також нариси та спогади про П. Стебницького його відомих сучасників: С. Єфремова, А. Ніковського, Є. Бігановської, О. Кисіля, М. Зерова.

В одній із публікацій [43] І. Старовойтенко зробила спробу класифікувати публіцистичні твори П. Стебницького, взявши за ознаку тематичний принцип. Авторка виділила чотири групи статей публіциста: 1) статті з обґрунтуванням історичності українського руху, його генезису в переломні періоди історії, особливостей в умовах російського та польського панування; 2) економічно-статистичні праці, у тому числі ті, що стосуються українського питання; 3) статті з висвітленням історії відомих видань, до яких автор був безпосередньо причетний; 4) статті мемуарного характеру зі згадками про відомих сучасників та їхні справи. Як наголосив А. Борещ, така спроба класифікації публіцистичних творів П. Стебницького є першою [6, с. 15].

Автор цієї статті також вивчала біографію П. Стебницького [12], діяльність "Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг", у якому громадський діяч виконував обов'язки скарбника, секретаря і голови протягом більше десяти років [9-10; 13], та епістолярій Петра Януаровича, зокрема, здійснила упорядкування й видання листування П. Стебницького з Г. Голоскевичем, родиною Грінченків, В. Науменком, О. Русовим, листи до Житецьких, Л. Жебуньова, С. Петлюри та ін. [11; 27].

Загалом до теми вивчення й опублікування епістолярію П. Стебницького зверталось багато сучасних дослідників (І. Демуз, Т. Демченко, С. Іваницька, Л. Кузьменко, Н. Миронець, І. Старовойтенко, Ю. Черченко та ін.). Так, у статті І. Старовойтенко [46] відображено сюжет листування П. Стебницького та Є. Чикаленка, у яких висвітлюються проблеми видання й розповсюдження повного "Кобзаря" Т. Шевченка, що вийшов у Петербурзі в 1907-1908 рр. за редакцією В. Доманицького. З листів довідуємося про участь у цих заходах П. Стебницького - співредактора обох видань та члена видавничих комісій. У публікації розкрито, як узгоджувалися окремі видавничі питання, зафіксовано факт конфіскації петербурзьких видань "Кобзаря" в 1911 р., хід судового процесу, труднощі поширення книг в Україні, передача в 1908 р. на пільгових умовах "Кобзаря" річним передплатникам "Ради" та партії найдороччих примірників до фонду для побудови пам'ятника Т. Шевченку в Києві. У цих процесах активну участь брав і П. Стебницький, зокрема, як стверджує І. Старовойтенко, ці події накладали яскравий відбиток на психологічне самопочуття публіциста, що й відображено у його епістолярії.

Н. Миронець здійснила аналіз епістолярію П. Стебницького, який ілюструє ставлення останнього до осо-

бистості М. Грушевського (стаття "М. Грушевський у листуванні Є. Чикаленка з П. Стебницьким" (с. 321-335) [30]. Листування П. Стебницького з В. Доманицьким стало об'єктом вивчення Л. Кузьменко [26], з Б. Грінченком - О. Степченко [51], з Є. Чикаленком - Ю. Черченка [57], зі І. Шрагом - Т. Демченко та С. Іваницької [14-15] (в останній із публікацій вміщено вісім листів П. Стебницького та І. Шрага, оригінали яких зберігаються в Інституті рукопису НБУВ і Чернігівському історичному музеї ім. В. В. Тарновського).

Книговидавничу та книгознавчу діяльність П. Стебницького вивчали сучасні вітчизняні дослідники Л. Дубровіна, О. Степченко [18], Н. Зубкова [21], Н. Миронець [31], І. Солоіденко [42], які в публікаціях представили Петра Януаровича захисником прагнень української інтелігенції кінця ХІХ - початку ХХ ст. до національного самовизначення за допомогою друкованої продукції. Окремо слід наголосити на внеску у вивчення теми О. Степченко, яка в 1997 р. представила на розсуд громадськості дисертаційне дослідження (а в 2008 р. - монографію) про вчених, за сприяння яких було створено Всенародну бібліотеку України зі спеціалізованими фондами, організовано її діяльність як національної в складній для української нації період [52-53]. Дослідницею відзначено участь П. Стебницького у роботі Тимчасового комітету із заснування Національної бібліотеки Української Держави, а з 1919 р. - в організації Всенародної (Національної) бібліотеки. З 1921 р. він - завідувач відділу "Україніки" (трохи більше року), проте "за рік фактично створив організаційну концепцію фонду та функцій підрозділу" [52, с. 120]. О. Степченко вважає П. Стебницького одним із видатних діячів бібліотечної справи та книгознавчої науки [Там само, с. 18], одним з авторів концепції фонду "Україніка": ним підготовлено доповідні записки про доцільність виокремлення фонду, спеціальну програму, яка визначила основні принципи існування відділу, його взаємозв'язки з іншими підрозділами, тимчасовий і майбутній порядок праці. "П.Я. Стебницький підходив до визначення поняття "україніка" ширше, ніж бібліографічна наука того часу" [Там само, с. 122], він творчо оцінював теоретичні розробки своїх попередників, пристосовував їх до нового періоду функціонування бібліотеки. Як наголосувала дослідниця, П. Стебницький відмовився від суто бібліографічного трактування терміна та запропонував провести частковий топографічний розподіл книг між відділами. Завідувач порадив розробити тимчасовий порядок роботи для всіх підрозділів стосовно виділення своїх книг до відділу україніки [Там само, с. 125]. Згідно з нововведеннями П. Стебницького, відділ україніки планувався своєрідною науковою лабораторією українознавства, завданням якої мала стати аналітична й бібліографічна праця у сфері українознавства. Як наголосувє О. Степченко, аналіз ідеї створення фонду "Україніка" свідчить не лише про надзвичайно високий рівень теоретичних засад концепції, розроблених видатним ученим, а й про розуміння ним практичних шляхів реалізації цієї ідеї в складних умовах перших років існування ВБУ [Там само, с. 127].

У 2014 р. О. Степченко видано унікальний каталог, у якому вперше реконструйовано всю архівну спадщину П. Стебницького, що зберігається у фондах Інституту рукопису НБУВ, зокрема, залучено як документи особового фонду діяча, що складають 687 одиниць зберігання, так і розпорошені по різних архівах Інституту [50]. Перший розділ каталогу репрезентує наукові та творчі праці П. Стебницького (110 одиниць зберігання), які висвітлюють "українське питання"; український націо-

нальний рух та його особливості в умовах російського і польського панування; розкривають діяльність Державної думи та ставлення різних політичних сил до "українського питання"; питання економічно-статистичного характеру, розгортання просвітницького руху та видавничої діяльності і складаються з оглядів, рецензій, статей, нарисів, дописів, фейлетонів, белетристики, поезії, перекладів тощо. Комплекс наукових і творчих документів доповнюють робочі матеріали, що ілюструють процес праці П. Стебницького - начерки статей, нотатки про історичні події, виступи, конспекти, переліки тем і проблем, над якими працював автор, бібліографічні нотатки для української енциклопедії та ін. Другий розділ каталогу складають біографічні документи (посвідчення, свідоцтва, записники, щоденникові записи, записи особистого характеру, автобіографічні довідки, формулярні списки щодо служби в міністерствах, господарські документи). У третьому розділі репрезентовано офіційний і приватний епістолярій П. Стебницького. Документи з громадсько-політичного, культурного й освітнього життя українства кінця XIX - 20-х рр. XX ст., активну участь у якому брав діяч, а також матеріали різних осіб та різного походження, що не належать перу Петра Януаровича, але пов'язані з його професійною та суспільною діяльністю, містяться у четвертому розділі каталога.

Діяльність П. Стебницького в Українській академії наук частково вивчена Т. Варавою, яка розглядала питання моніторингу словникового забезпечення наукових досліджень, започаткованого в кінці 1910 - на початку 1930-х рр. у спеціально створених при УАН Словникових комісіях, що заклали міцні наукові підвалини для розвитку термінологічної системи в Україні [7]. Зокрема, у дисертаційному дослідженні наголошено, що П. Стебницький працював у Правничо-термінологічній комісії (у 1919 р. серед інших 24 співробітників значиться його прізвище). Основне завдання Комісії полягало в збиранні юридичних термінів з метою складання Словника правничої термінології; співробітники проводили збір матеріалу, переглядаючи всі словники української мови, законодавчі акти, пам'ятки стародавнього українського законодавства, актові книги українських судових установ. Окрім того, П. Стебницький працював в енциклопедичних комісіях, зокрема в Постійній комісії для складання словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху (пізніше - Комісія для складання біографічного словника діячів України). Як зазначає Т. Варавою, діяч був головою названої Комісії у 1921-1923 рр., а з 1919 р., коли Комісією було лише створено, він входив до її складу як редактор відділу діячів XIX ст. [8, с. 97]. Авторкою детально описано період розбудови Комісії, її організаційну структуру, завдання, мету, наголошено, що діяльність Комісії розвивалася в трьох напрямках: 1) складання списку осіб, біографії яких повинні ввійти до Словника; 2) перегляд джерел і складання до них бібліографічних покажчиків; 3) складання біографічних довідок на перші літери алфавіту [8, с. 104]. Відзначено досить вдалу роботу П. Стебницького, зокрема, його раціональну методику опрацювання джерел на посаді редактора відділу, завдяки якій "вдалося на 8 січня 1920 р. переглянути 29 назв джерел, 100 книжкових видань і журналів за багато років. ... Карток він склав 4000" [Там само, с. 108]. Т. Варавою зацентрувала і на праці П. Стебницького в Комісії для складання Енциклопедичного словника, створеної в січні 1921 р. Директором було обрано акад. П. Стебницького. З роботою Комісії фактично "вперше в Україні почалася робота над Енциклопедичним слов-

ником української мови, котрий планувався як довідник, за допомогою якого можна було б отримати відповіді на питання теоретичного і практичного значення" [Там само, с. 111]. Проте, як на наш погляд, внесок діяча у роботу цієї Комісії на сторінках дисертаційного дослідження висвітлений недостатньо. Документи й матеріали з історії функціонування Комісії для складання біографічного словника діячів України упорядковані С. Ляшко [39].

Видавничу та бібліотекознавчу складову діяльності П. Стебницького порушувалася також у ряді статей, у доповідях на наукових конференціях, у публіцистиці, й навіть були присвячені окремі тематичні виставки. Так, у збірнику матеріалів наукової конференції "Національна періодика початку XX століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення" [32] вміщено розвідку про участь П. Стебницького у роботі першого щоденного українського видання на Східній Україні - "Рада". Н. Калібердою проаналізовано праці науковців і співробітників НБУВ перших років її існування, у тому числі наголошено й на внеску П. Стебницького у процесі бібліотечно-інформаційного обслуговування [25]. А. Борець наголошував на значному впливі П. Стебницького на "Книгар" - журнал, що виходив у Києві в 1917-1920 рр., аналізував погляди діяча на більшовицький режим, економічну політику комуністичної влади, тему цивілізаційного розколу між Західною Європою та Росією (зокрема, у публікації дано оцінку таким розвідкам П. Стебницького як "В пазурах доктринерства", "Культурно-громадська праця П. О. Куліша", його рецензії на працю Д. Донцова "Культура примітивізму" тощо) [4]. Публіцистичні розвідки В. Піскун [37], М. Таборита [55], електронна виставка на сайті Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського [49] мали за мету популяризацію імені й активної громадсько-культурної діяльності П. Стебницького.

Політичні погляди П. Стебницького аналізувалися в публікаціях І. Старовойтенко [47], С. Іваницької [22-24]. Зокрема, перша з названих дослідниць прослідкувала еволюцію поглядів діяча від федералізму до "самостійництва". С. Іваницька розглянула діяльність П. Стебницького за головними напрямками реалізації "українського проекту": мовне питання, участь у "банкетній кампанії" та колективних організаційних заходах, думська громада, створення національної преси, українське друкування та політичні реформи в державі. У статті [23] дослідниця проаналізувала ставлення діяча до українських політичних партій, зокрема відзначила критичну налаштованість щодо їхнього популізму, простежила зміну поглядів стосовно селянства, підкреслила розчарованість П. Стебницького результатами революції 1905 р. Мовна проблематика в науковій спадщині П. Стебницького вивчена Г. Макар [29].

Період роботи П. Стебницького в Гетьманському уряді на посаді міністра освіти (24.10.1918-14.11.1918 р.) став об'єктом дослідження Л. Фурсенко [56]. Як відзначає автор, "це був не дуже зручний міністр в апараті Павла Скоропадського. Його переконання та спосіб дій різко дисонували з офіційною лінією уряду. Він дотримувався лінії на розвиток національної української освіти та культури всупереч москвофільським тенденціям, які спостерігалися в уряді Федора Лизогуба" [56, с. 9]. Зокрема вказано, що П. Стебницький клопотався звільненням із війська і поверненням в Україну вчителів, поверненням додому галичан, інтернованих у 1914-1915 рр. російською армією, залагоджував конфлікт між Генеральним секретарством освіти і керівництвом київського учбового округу, згадано про вагому для

української науки подію, що сталася у період перебування П. Стебницького на посаді міністра - відкриття Української академії наук.

П. Стебницький як журналіст представлений у ґрунтовному дисертаційному дослідженні А. Борця [5-6]. Автор намагався тримати в полі зору всю творчість публіциста і створити журналістський портрет під кутом зору висвітлення його провідної проблематики. Значна увага дослідником приділялася розгляду політичного та культурного контексту, головну роль відіграв критичний дискурс-аналіз, у межах якого визначено базові концепти публіцистики П. Стебницького.

До 150-річчя від дня народження Петра Стебницького (2012 р.) Інститутом української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України було проведено круглий стіл на тему "Петро Януарович Стебницький: український громадсько-культурний діяч, видавець, публіцист, благодійник", за результатами якого у 2013 р. надруковано ґрунтовну колективну монографію, в якій представлено різні аспекти діяльності діяча [36]. Так, його життєвий шлях, громадська і видавнича робота проаналізовані у відповідних розділах монографії І. Старовойтенко, І. Демуз, публіцистична діяльність - А. Борцем, І. Ткаченко, С. Іваницькою, взаємини з однодумцями, зокрема з Д. Мордовцем, Є. Чикаленком, А. Ніковським, В. Леонтовичем, С. Єфремовим, висвітлені Л. Буряк, І. Старовойтенко, М. Горбатуком, О. Леонтович, О. Музичко й іншими авторами; О. Степченко проаналізувала особистий архівний фонд П. Стебницького з Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського. Як відзначили автори рецензії на згадану працю Т. Демченко, С. Іваницька, Т. Єрмашов, "поява окремої монографії дала змогу по-новому оцінити життя й діяльність ювіляра в контексті української політичної історії та "історії ідей" [16, с. 275].

Висновки

Таким чином, постать П. Стебницького в історіографічних рефлексіях сьогодення представлена досить жваво. Виділяється когорта сучасних науковців, які займаються вивченням життєвого і творчого шляху громадського діяча, різних аспектів його діяльності, а також кілька національних інституцій, на базі яких професійно здійснюються дослідження (Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського та ін.). На сьогоденньому етапі розвитку історичної науки частою стала актуалізація наукової та епістолярної спадщини П. Стебницького: широкому загалу представлено його листи, здійснено видання його творів (як політичної, економічної, культурологічної публіцистики, так і художніх та поетичних, представлено спогади сучасників), зібрано бібліографію праць діяча. Частково вивчалася політична платформа, ставлення П. Стебницького до "українського питання" в Російській імперії; окрема увага приділялася книговидавничій та бібліотечній діяльності представника української свідомої інтелігенції.

Проте ряд питань ще залишаються малодослідженими: петербурзький період діяльності П. Стебницького, його праця в державних установах Російської імперії, ряді комітетів і спілок, а також публіцистичне, громадсько-наукове й політичне життя після повернення до Києва. Зокрема, немає вичерпних даних про співпрацю Петра Януаровича з такими офіційними установами й редакціями, як "Вестник финансов и торгово-промышленной газеты", тижневик "Промінь", Український клуб "Громада", видавництво "Український учи-

тель", книговидавництво "Задруга", "Общество бывших воспитанников коллегии Павла Галагана", часопис "Украинская жизнь", Українське товариство шкільної освіти, видавниче товариство "Друкарь" тощо. У подальшому варто здійснити дослідження організаційно-методичних засад функціонування видавництва, у роботі яких був задіяний П. Стебницький, зокрема "Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг": чіткої структури розподілу службових обов'язків, принципів формування книжкового репертуару та читачької аудиторії, особливостей поліграфічної роботи, проведення власне історико-книгознавчого аналізу видань товариства (наприклад, проблем книготворення, книгопоширення і системи інформування про видання). Наразі недостатньо оцінений внесок П. Стебницького в економічну та статистичну науку, народну освіту, біографістику, малодосліджена його літературна діяльність, зокрема етнографічні та фольклорні мотиви поезії і прози, перекладацька робота, а також участь у благодійних заходах. Без сумніву, подальший поступ у дослідженні багатогранної постаті Петра Стебницького має спрямовуватися на розширення джерельної бази, віднайдення нових архівних документів, які засвідчують його внесок у розбудову української нації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бігановська Є. Спогади / Є. Бігановська // П. Я. Стебницький. 1862-1923. - К. : Слово, 1926. - С. 45-63.
2. Болабольшенко А. Петро Стебницький / А. Болабольшенко // Київська старовина. - 2005. - № 3. - С. 144-159.
3. Болабольшенко А. Три долі: Модест Левицький. Петро Стебницький. Максим Славинський : біогр. нариси / А. Болабольшенко. - К. : Літопис, 1999. - 85 с.
4. Борець А. Проблеми політичного та економічного розвитку України в публікаціях Петра Стебницького на сторінках часопису "Книгарь" (1918-1920 рр.) / А. Борець // 36. праць Науково-дослідного центру періодики. - 2009. - Вип. 1. - С. 579-586.
5. Борець А. А. Публіцистика Петра Стебницького: проблема держави та нації : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.04 / А. А. Борець ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. - К., 2012. - 20 с.
6. Борець А. А. Публіцистика Петра Стебницького: проблема держави та нації : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.04 / Андрій Анатолійович Борець ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, Ін-т журналістики. - К., 2012. - 214 с.
7. Варава Т. Словникової комісії УАН-ВУАН (1918-1933) / Т. Варава // Бібліотечний вісник. - 2000. - № 3. - С. 24-27.
8. Варава Т. В. Діяльність та науково-довідкові видання словникових комісій Всеукраїнської академії наук (1918-1933) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / Т. В. Варава ; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. - К., 2000. - 241 с.
9. Демуз І. Діяльність "Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг" (1898-1908) / І. Демуз // Наукові записки з української історії : зб. наук. ст. - Вип. 23. - Переяслав-Хмельницький, 2009. - С. 73-81.
10. Демуз І. Діяльність "Благодійного товариства з видання загальнокорисних і дешевих книг" (1909-1918) / І. Демуз // Часопис української історії / [за ред. А. П. Коцура]. - К., 2010. - Вип. 18. - С. 31-37.
11. Демуз І. Епістолярій П. Я. Стебницького як одне з ключових джерел вивчення повсякденності початку ХХ ст. / І. Демуз // Історія повсякденності: теорія та практика : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Переяслав-Хмельницький, 14-15 травня 2010 р. / [упор. О. М. Лукашевич, Т. Ю. Нагайко]. - Переяслав-Хмельницький, 2010. - С. 84-86.
12. Демуз І. Петро Януарійович Стебницький: штрихи до біографії (1862-1923) / І. Демуз // Історія науки і біографістика :

електронне наукове фахове видання ; Державна наукова с/г бібліотека Української академії аграрних наук. - 2009. - № 4.

13. Демуз І. Співпраця П. Я. Стебницького з родиною Грінченків у книговидавничій галузі (початок ХХ ст.) / І. Демуз // Наукові записки з української історії : зб. наук. статей. - Вип. 35. - Переяслав-Хмельницький, 2014. - С. 39-53.

14. Демченко Т. П. "Тягне до участі у громадських справах...": Листи Іллі Шрага до Петра Стебницького / Т. П. Демченко, В. І. Онищенко // Скарбниця української культури : зб. наук. праць. Вип. 4 / [ред. кол.: О. Б. Коваленко, С. Л. Лаєвський, Л. П. Линюк, С. М. Лихачова, С. О. Половнікова] ; Управління культури Чернігівської облдержадміністрації, Чернігівський історичний музей ім. В. В. Тарновського, НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського, Чернігівське відділення. - Чернігів : Сіверянська думка, 2004. - С. 62-69.

15. Демченко Т. П. Петро Стебницький та Ілля Шраг в епістолярному спілкуванні: рік 1916-й / Т. П. Демченко, С. Г. Іваницька // Пам'ятки: археографічний щорічник / Держ. архів. служба України, УНДІАСД ; [редкол.: С. Г. Кулешов (гол. ред.) та ін.]. - К., 2012. - Т. 13. - С. 98-125.

16. Демченко Т. П. Петро Стебницький: "лицар нездоланий" в історіографічних рефлексіях сьогодення: [Рец.]: Петро Стебницький в українському національному житті (до 150-річчя від дня народження): монографія. - К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. - 249 с. / Т. П. Демченко, С. Г. Іваницька, Т. В. Єрмашов // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2014. - Вип. 38. - С. 275-279.

17. Дорошенко Д. Мої спомини про давнє-минуле (1901-1914 роки) / Дмитро Дорошенко. - Вінніпег, Манітоба : Накладом видавничої спілки Тризуб, 1949. - 167 с.

18. Дубровіна Л. А. Концепція книжкового фонду українці П. Я. Стебницького / Л. А. Дубровіна, О. П. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України. - К., 2003. - Вип. 8. - С. 273-283.

19. Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування. 1901-1922 роки / [упор.: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко ; вст. стаття: Н. Миронець, І. Старовойтенко]. - К. : Темпора, 2008. - 628 с.

20. Єфремов С. Лицар нездоланий / С. Єфремов // П. Я. Стебницький. 1862-1923. - К. : Слово, 1926. - С. 7-18.

21. Зубкова Н. М. Листування П. Я. Стебницького з С. О. Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку ХХ ст. / Н. М. Зубкова, О. П. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України. - К., 2005. - Вип. 10. - С. 366-374.

22. Іваницька С. Г. 1919 год и судьба Украины в интерпретации лидеров Украинской партии социалистов-федералистов (из публицистического наследия П. Я. Стебницкого) / С. Г. Іваницька // Іваницька С. Г. Українська ліберально-демократична партійна еліта: "колективний портрет" (кінець ХІХ - початок ХХ ст.). - Запоріжжя : Просвіта, 2011. - С. 235-244.

23. Іваницька С. Г. "Український проект" у діяльності та оцінках П. Я. Стебницького (1905-1908) / С. Г. Іваницька // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. - 2009. - Вип. 27. - С. 76-84.

24. Іваницька С. Г. Постає та ідеї Михайла Драгоманова у рефлексіях Петра Стебницького (1905-1919 рр.) / С. Г. Іваницька // Українська біографістика. - К. : НБУВ, 2012. - Вип. 9. - С. 275-293.

25. Каліберда Н. Висвітлення теоретичних і організаційних основ бібліотечного обслуговування читачів у дослідженнях науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Каліберда // Бібліотечний вісник. - 2010. - № 3. - С. 58-68.

26. Кузьменко Л. Листування В. Доманицького з П. Стеб-

ницьким як джерело вивчення його редакторської роботи з підготовки до друку повного видання "Кобзаря" Т. Шевченка / Людмила Кузьменко // Наук. записки : зб. праць молодих вчених та аспірантів. - 2008. - Вип. 16. - С. 270-288.

27. Листування П. Я. Стебницького / [упор., вступ. ст. і комент. І. О. Демуз] ; ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди". - Корсунь-Шевченківський : ФОРМ Гавришенко В. М., 2011. - 249 с.

28. Лотоцький О. Сторінки минулого. Ч. 2 / Олександр Лотоцький. - Видання Української православної церкви в США, 1966. - 488 с.

29. Макар Г. Питання української мови у спадщині Петра Стебницького / Галина Макар // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. праць. - 2010. - Вип. 14. - С. 63-67.

30. Миронець Н. І. Джерела історичної пам'яті / Н. І. Миронець ; [редкол. : П. С. Сохань (голова) та ін.]. - К. : Віпол, 2008. - 397 с.

31. Миронець Н. І. Петро Стебницький - один із меценатів і співробітників газети "Рада" / Н. І. Миронець // Наук. записки Ін-ту журналістики. - 2007. - Т. 26. - С. 36-41.

32. Національна періодика початку ХХ століття: розвиток і реалізація української ідеї державотворення : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 100-літтю газети "Рада", 8-9 грудня 2006 р., Київ / [ред. : Н. М. Сидоренко] ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Дослід. центр історії укр. преси, Газ. політ., екон. і літ. "Рада", Нац. спілка ж-стів України. - К., 2006. - 116 с.

33. Ніковський А. Хутір чорного Мина / А. Ніковський // П. Я. Стебницький. 1862-1923. - К. : Слово, 1926. - С. 19-44.

34. Стебницький П. Вибрані твори / П. Стебницький ; [упоряд. та вст. стаття І. Старовойтенко]. - К. : Темпора, 2009. - 632 с.

35. П. Я. Стебницький. 1862-1923. - К. : Вид. Слово, 1926 // П. Стебницький. Вибрані твори / [упоряд. та вст. стаття І. Старовойтенко]. - К. : Темпора, 2009. - С. 559-623.

36. Петро Стебницький в українському національному житті (до 150-річчя від дня народження) : [монографія]. - К. : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2013. - 249 с.

37. Піскун В. "Нашого насіння ніхто не викоренив" [Електронний ресурс] / В. Піскун // Культура і життя. - № 51, 21 грудня 2012 р. - С. 5. - Режим доступу : http://issuu.com/culture.ua/docs/maket_51_web.

38. Попик В. І. Проблеми розвитку біографічних досліджень та формування вітчизняних біобібліографічних інформаційних ресурсів / В. І. Попик // Українська біографістика : зб. наук. праць. - К., 2005. - Вип. 3. - С. 15-27.

39. Постійна комісія УАН-ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918-1933. Документи. Матеріали. Дослідження / [авт.-упор. С. М. Ляшко]. - К. : НБУВ, 2003. - 688 с.

40. Русова С. Мемуари. Щоденник / С. Русова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т українознавства. - К., 2004. - 544 с.

41. Сірополко С. Петро Стебницький, як книголюб / С. Сірополко // Українська книга. - 1937. - № 7-8. - С. 177-180.

42. Солоіденко Г. Петро Стебницький - оборонець української книги та української мови / Г. Солоіденко // Бібліотечний вісник. - 2007. - № 2. - С. 29-33.

43. Старовойтенко І. "Це життя було одним суспільним подвигом неустанної праці" (Про Петра Стебницького і його служіння українській справі) / І. Старовойтенко // Стебницький П. Вибрані твори. - К. : Темпора, 2009. - С. 11-28.

44. Старовойтенко І. Листування Є. Х. Чикаленка з П. Я. Стебницьким як історичне джерело / І. Старовойтенко // Археографічний щорічник. - К. ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Копп, 2004. - Вип. 8/9. - С. 112-138.

45. Старовойтенко І. Петро Стебницький // Євген Чикаленко: людина на тлі епохи : [монографія] / І. Старовойтенко. - К. : Темпора, 2009. - С. 166-171.

46. Старовойтенко І. Повний "Кобзар" Т. Шевченка (1907-1908) у листуванні П. Стебницького з Є. Чикаленком / І. Старовойтенко // Слово і час. - 2008. - № 3. - С. 17-25.
47. Старовойтенко І. Український національний рух початку ХХ ст. в інтерпретації публіциста П. Стебницького / І. Старовойтенко // Українці: світова нація перед викликами ХХІ століття : зб. ст. наук. конф. - К. : Смолоскип, 2006. - С. 320-334.
48. Старовойтенко І. М. Листування Євгена Чикаленка як історичне джерело : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 "Історіографія, джерелознавство та спеціальні історичні дисципліни" / Інна Михайлівна Старовойтенко. - К., 2004. - 322 с.
49. Стебницький Петро Януарійович (1862-1923) - український громадсько-політичний діяч, вчений, публіцист [Електронний ресурс] / [підготували Горбач Т. С., Купченко-Гринчук О. М.] ; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. - Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/node/1251>.
50. Степченко О. П. Архівна спадщина П. Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : каталог / О. П. Степченко. - К. : НБУВ, 2014. - 464 с.
51. Степченко О. П. Епістолярій П. Стебницького та Б. Грінченка з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з вивчення національної видавничої справи в Україні / О. П. Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України : Археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів / Центр. наук. бібліотека ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису ; [відп. ред.: Л. А. Дубровіна]. - К. : АН України, Ін-т української археографії, 1993. - Вип. 14. - 2010. - С. 294-305.
52. Степченко О. П. Особові архівні фонди видатних українських вчених як джерело з історії організації спеціалізованих фондів Всенародної Національної бібліотеки України (1918-1934) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08 / О. П. Степченко ; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. - К., 1997. - 204 с.
53. Степченко О. П. Українські вчені - фундатори спеціалізованих відділів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1918-1934) / О. П. Степченко ; [Л. А. Дубровіна (відп. ред.)] ; НАН України, НБУ ім. В. І. Вернадського. Інститут рукопису. - К., 2008. - 217 с.
54. Т. Г. Шевченко в епістолярії відділу рукописів [Електронний ресурс] / [упор.: А. Г. Адаменко, М. П. Візир (кер.), І. Д. Лисоченко, Й. В. Шубинський; відп. ред. Ф. К. Сарана] ; Академія наук Української РСР, Центральна наукова бібліотека. - К. : Наук. думка, 1966. - Режим доступу : <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis12.htm>.
55. Таборит М. Його лепта у скарбницю свободи [Електронний ресурс] / Микола Таборит // Слово Просвіти : Всеукраїнський культурологічний тижневик. - Ч. 49, 6-12 грудня 2012 р. - С. 2-3. - Режим доступу : <http://slovoprosvity.org/pdf/2012/slovo2012-49.pdf>.
56. Фурсенко Л. І. Генеральні секретарі освіти в гетьманському уряді Павла Скоропадського / Л. І. Фурсенко // Наша школа. - 2011. - № 4. - С. 7-14.
57. Черченко Ю. Історія українського руху в листуванні Євгена Чикаленка і Петра Стебницького / Юрій Черченко // Студії з архівної справи та документознавства. - 2008. - Т. 16. - С. 140-142.
58. Чикаленко Є. Спогади (1861-1907). Ч. III / Євген Чикаленко. - Львів : Діло, 1926. - 131 с.
59. Чикаленко Є. Щоденник (1907-1917 рр.) / Євген Чикаленко. - Львів : Червона калина, 1931. - 496 с.

Демуз Інна,

доктор исторических наук, доцент, заведующая кафедрой документоведения

Переяслав-Хмельницького государственного педагогического университета имени Григория Сковороды

ФИГУРА ПЕТРА СТЕБНИЦКОГО (1862-1923 гг.) В ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИХ РЕФЛЕКСИЯХ

В статье проанализированы историографические наработки, посвященные жизненному и творческому пути выдающегося украинского книгоиздателя, публициста, культурно-общественного и политического деятеля П. Я. Стебницкого (1862-1923 гг.); предложена авторская классификация работ современного украинского дискурса по проблематике. Выделено когорту учёных, занимающихся изучением фигуры П. Стебницкого, различных аспектов его деятельности, а также отмечено национальные научные организации, на базе которых профессионально реализуются такие исследования. Осуществлён анализ тематического сегмента публикаций, в результате чего установлено, что исследователи активно популяризируют научное и эпистолярное наследие деятеля, изучают его книговедческую, библиотечную и частично общественную деятельность, уделяют достаточное внимание анализу его политических взглядов. В статье выделены те сегменты научной биографии П. Стебницкого, которые необходимо изучать и углублять учёным в дальнейшем.

Ключевые слова: Пётр Стебницкий; историография; книгоиздательская деятельность; "Благотворительное общество для издания общепольных и дешёвых книг"; публицистическое и научное наследие; эпистолярное наследие; библиотечная работа; общественно-политическая деятельность.

Demuz Inna,

Doctor of History, the Head of Documentation Department,

Pereyaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University after Grigory Skovoroda

PETRO STEBNITSKY (1862-1923) IN HISTORIOGRAPHICAL REFLECTIONS

The article analyzes available historiographical inheritance of researchers, devoted to the life and career of the prominent Ukrainian publisher, publicist, cultural, public and politic figure P.Y. Stebnitsky (1862-1923); the author's classification of works of contemporary Ukrainian discourse on the problems was proposed: the first group are biographical publications, the second group are popular-scientific and scientific publications on the estimation of P.Y. Stebnitsky's role in the national-cultural development of Ukraine in the late XIXth-early XXth centuries; the third group are P. Stebnitsky's works on book publishing, bibliographical, library and bibliographic works; the fourth group are the works which highlight the political component of P.Stebnitsky's activities; the fifth

group are the works with the analysis of the evolution of political views, literary and publicistic heritage of the figure; the sixth group are the works devoted to the collecting, publishing and analysis of P. Stebnitsky's epistolary heritage.

A cohort of scholars engaged in the study of P. Stebnitsky's figure, different aspects of his activities was highlighted; national research organizations, on the basis of which such research are professionally carried out, were noted. The analysis of the thematic segment of publications was carried out, it found out that the researchers actively popularize scientific and epistolary heritage of the figure, pay sufficient attention to the analysis of his political views. The paper identified three segments of P. Stebnitsky's scientific biography, which must be studied and deepened by future scientists.

Key words: *Petro Stebnitsky; historiography; book publishing activity; "Charitable Society for the publication of generally useful and cheap books"; publicistic and scientific heritage; epistolary heritage; library science work; social and political activities.*

REFERENCES

1. Bihanovska Ye. (1926), Memoirs, in: *P.Y. Stebnitsky. 1862-1923*, "Slovo" Publisher, Kyiv, pp. 45-63 (ukr).
2. Bolabolchenko A. (2005), *Petro Stebnitsky, Kyivska starovyna*, № 3, pp. 144-159 (ukr).
3. Bolabolchenko A. (1999), Three destinies: Modest Levitsky. Petro Stebnitsky. Maksim Slavinsky. Biographical essays, "Litopys" Publisher, Kyiv, 85 p. (ukr).
4. Borets A. (2009), Problems of political and economic development of Ukraine in Petro Stebnitsky's publications on the pages of the journal «Knigar» (1918-1920), *Collection of works of the Research Center of periodicals*, Vol. 1, pp. 579-586 (ukr).
5. Borets A. A. (2012), *Petro Stebnitsky's publicistic writing: the problem of the state and nation*, Abstract of thesis for the degree of candidate of social communication in specialty 27.00.04, Kyiv, 20 p. (ukr).
6. Borets A. A. (2012), *Petro Stebnitsky's publicistic writing: the problem of the state and nation*, Thesis for the degree of candidate of social communication after specialty 27.00.04, Kyiv, 214 p. (ukr).
7. Varava T. (2000), Dictionaries Commissions of Ukrainian Academy of Sciences – All-Ukraine Academy of Sciences (1918-1933), *Bibliotechnyi visnyk*, № 3, pp. 24-27 (ukr).
8. Varava T. V. (2000), *Activities and scientific and reference books of dictionary commissions of All-Ukraine Academy of Sciences (1918-1933)*, Thesis for the degree of candidate of historical sciences after specialty 07.00.08, Kyiv, 241 p. (ukr).
9. Demuz I. (2009), Activities of «Charitable society on generally useful and cheap books publishing» (1898-1908), *Scientific notes on Ukrainian history: Collected articles, Pereyaslav-Khmelnytsky*, issue 23, pp. 73-81 (ukr).
10. Demuz I. (2010), Activities of «Charitable society on generally useful and cheap books publishing» (1909-1918), *Journal of Ukrainian history*, Kyiv, issue 18, pp. 31-37 (ukr).
11. Demuz I. (2010), P.Y. Stebnitsky's epistolary as one of the key sources of daily life studying in the early XXth century, in: *History of daily life: theory and practice: Materials of All-Ukraine scientific conference*, Pereyaslav-Khmelnytsky, 14-15 May 2010 [Compiled by Lukashovich O.M., Nagaiko T.Y.], Pereyaslav-Khmelnytsky, pp. 84-86 (ukr).
12. Demuz I. (2009), *Petro Yanuarovich Stebnitsky: touches to the biography (1862-1923)*, *Electronic scientific specialized edition «The history of science and biographical studies»*; State Scientific Agricultural Library of Ukrainian Academy of Agrarian Sciences, № 4 (ukr).
13. Demuz I. (2014), P.Y. Stebnitsky's cooperation with the Grinchenkos in book publishing (the beginning of the XXth century), *Scientific notes on Ukrainian history: Collected articles, Pereyaslav-Khmelnytsky*, issue 35, pp. 39-53 (ukr).
14. Demchenko T. P., Onyshchenko V. I. (2004), «I am drawn to participate in public affairs...»: Illia Shraga's letters to Petro Stebnitsky, in: *Skarbntsa Ukrainskoi culture: Collected Works*, issue 4, Chernihiv, pp. 62-69 (ukr).
15. Demchenko T. P., Ivanytska S. H. (2012), Petro Stebnitsky and Illia Shrag in epistolary communication: 1916, in: *Pamyatki: archaeological yearbook*, Vol. 13, Kyiv, pp. 98-125 (ukr).
16. Demchenko T. P., Ivanytska S. H., Yermashov T. V. (2014), Petro Stebnitsky: «an invincible knight» in current historiographical reflections, review, *Petro Stebnitsky in Ukrainian national life (on the occasion of the 150th anniversary of his birth)*, *Scientific works of the historical faculty of Zaporizhzhia national university*, issue 38, pp. 275-279 (ukr).
17. Doroshenko D. (1949), My memories of long ago passed (1901-1914). Winnipeg, Manytoba, 167 p. (ukr).
18. Dubrovina L. A., Stepchenko O. P. (2003), P.Y. Stebnitsky's concept of the book fund of Ukrainian Studies, *Manuscript and book heritage of Ukraine*, Issue 8, Kyiv, p. 273-283 (ukr).
19. Mironets N., Starovoitenko I., Stepchenko O. [ed.] (2008), E.H. Chikalenko and Petro Stebnitsky. Correspondence. 1901-1922, "Tempora" Publisher, Kyiv, 628 p. (ukr).
20. Yefremov S. (1926), An invincible knight, P.Y. Stebnitsky. 1862-1923, "Slovo" Publisher, Kyiv, 1926, pp. 7-18 (ukr).
21. Zubkova N. M., Stepchenko O. P. (2005), Correspondence of P.Y. Stebnitsky with S.O. Efremov as a source on the history of public education in Ukraine in early XXth century, *The manuscript and book heritage of Ukraine*, issue 10, Kyiv, pp. 366-374 (ukr).
22. Ivanitskaya S. G. (2011), 1919 year and Ukraine destiny in the interpretation of Ukrainian Party of Socialists-Federalists (of P.Y. Stebnitsky's publicistic heritage), in: *Ukrainian liberal and democratic party elite: «a collective portrait» (late XIX – early XXth centuries)*, Zaporizhzhia, pp. 235-244 (rus).
23. Ivanytska S. H. (2009), «Ukrainian project» in P.Y. Stebnitsky's activities and estimations (1905-1908), *Scientific works of the historical faculty of Zaporizhzhia national university*, issue 27, pp. 76-84 (ukr).
24. Ivanytska S. H. (2012), The figure and ideas of Mikhailo Drahomanov in Petro Stebnitsky's reflections (1905-1919), *Ukrainian Biography Studies*, Vol. 9, Kyiv, pp. 275-293 (ukr).
25. Kaliberda N. (2010), Highlighting of theoretical and organizational bases of readers' library services in the research of the scientists of National library named after V.I. Vernadsky, *Bibliotechnyi Visnyk*, № 3, pp. 58-68 (ukr).
26. Kuzmenko L. (2008), V. Domanitsky's correspondence with P. Stebnitsky as a source study of his editorial work on preparation for printing a full edition of T. Shevchenko's «Kobzar», *Scientific notes: collected works of young scientists and post-graduate students*, Vol. 16, pp. 270-288 (ukr).
27. Demuz I. (2011), P.Y. Stebnitsky's correspondence. Regulated, introduced and commented by I. Demuz; SHEE «Pereyaslav-Khmelnytsky state pedagogical university after Grigory Skovoroda», Korsun-Shevchenkivsky, 249 p. (ukr).

28. Lotostky O. (1966), Pages of the past, Part 2, the publication of the Ukrainian Orthodox Church in the United States, 488 p. (ukr).
29. Makar H. (2010), The question of the Ukrainian language in the inheritance of Petro Stebnitsky, *Modern problems of linguistics and literature: collected works*, Vol. 14, pp. 63-67 (ukr).
30. Myronets N. I. (2008), Sources of historical memory, Kyiv, 397 p. (ukr).
31. Myronets N. I. (2007), Petro Stebnitsky – one of the patrons and employees of the newspaper «Rada», *Scientific notes of Institute of Journalism*, Vol. 26, pp. 36-41 (ukr).
32. Sydorenko N., ed. (2006), *National Periodicals of early XXth century: development and implementation of the idea of Ukrainian idea of the state: Materials of International scientific conference, devoted to the 100th anniversary of the newspaper «Rada»*, December 8-9, 2006, Kyiv, 116 p. (ukr).
33. Nikovsky A. (1926), A farmyard of black Mina, in: *P.Y. Stebnitsky. 1862-1923*, «Slovo» Publisher, Kyiv, pp. 19-44 (ukr).
34. Stebnitsky P. (2009), Selected works, «Tempora» Publisher, Kyiv, 632 p. (ukr).
35. Stebnitsky P. Y. (2009), in *P. Stebnitsky. Selected works*, «Tempora» Publisher, Kyiv, pp. 559-623 (ukr).
36. Petro Stebnitsky in Ukrainian national life (on the occasion of the 150th anniversary of his birth) (2013), Kyiv, 249 p. (ukr).
37. Piskun V. (2012), «Nobody will eradicate our seeds», *Cultura i zhyttia*, №51, p. 5, available at: http://issuu.com/culture.ua/docs/maket_51_web (ukr).
38. Popyk V. I. (2005), Problems of biographical research and the formation of national bibliographic information resources, *Ukrainska biographistika: Collected works*, Vol. 3, Kyiv, pp. 15-27 (ukr).
39. Liashko S. M. (2003), Permanent Commission of Ukrainian Academy of Sciences – All-Ukrainian Academy of Sciences. 1918-1933. Documents. Materials. Research, NBUV, Kyiv, 688 p. (ukr).
40. Rusova S. (2004), Memoirs. Diary, Kyiv, 544 p. (ukr).
41. Siropolko S. (1937), Petro Stebnitsky as a bibliophile, *Ukrainska knyha*, № 7-8, pp. 177-180 (ukr).
42. Soloidenko H. (2007), Petro Stebnitsky – the defender of Ukrainian books and the Ukrainian language, *Bibliotechnyi Visnyk*, № 2, Kyiv, pp. 29-33 (ukr).
43. Starovoitenko I. (2009), «This life was the only public feat of tireless work» (About Petro Stebnitsky and his serving to the Ukrainian case), *Stebnitsky P. Selected works*, «Tempora» Publisher, Kyiv, pp. 11-28 (ukr).
44. Starovoitenko I. (2004), Correspondence of E.H. Chikalenko with P.Y. Stebnitsky as a historical source, *Arkheohraphichnyi shchorichnik*, Kyiv, New York, Vol. 8/9, pp. 112-138 (ukr).
45. Starovoitenko I. (2009), Petro Stebnitsky, Yevgen Chikalenko: a person on the background of epoch, «Tempora» Publisher, Kyiv, pp. 166-171 (ukr).
46. Starovoitenko I. (2008), The complete «Kobzar» of T. Shevchenko (1907-1908) in correspondence of P. Stebnitsky with Ye. Chikalenko, *Slovo i chas*, № 3, pp. 17-25 (ukr).
47. Starovoitenko I. (2006), Ukrainian national movement in the early XXth century in the interpretation of P. Stebnitsky as a publicist. *Ukrainians: world nation facing the challenges of the XXIth century: collection of conference papers*, Kyiv, p. 320-334.
48. Starovoitenko I. M. (2004), *Correspondence of Ye.N. Chikalenko as a historical source*, Thesis for the degree of candidate of historical sciences after specialty 07.00.06, Kyiv, 322 p. (ukr).
49. Horbach T. H., Kupchenko-Hrinchuk O. M. Stebnitsky Petro Yanuarovich (1862-1923) – a Ukrainian social and political activist, scientist, publicist, available at: <http://www.nbu.gov.ua/node/1251> (ukr).
50. Stepchenko O. P. (2014), P.Y. Stebnitsky's archival heritage in the collections of the Institute of Manuscripts, *National library named after V.I. Vernadsky: catalog*, Kyiv, 464 p. (ukr).
51. Stepchenko O. P. (2010), P. Stebnitsky and B. Grinchenko's epistolary from the collections of the Institute of Manuscripts, National library named after V.I. Vernadsky as a study source of national publishing in Ukraine, manuscript and book heritage of Ukraine, in: *Archeographic research of unique archival and library collections*, Vol. 14, Kyiv, pp. 294-305 (ukr).
52. Stepchenko O. P. (1997), *Personal archives of prominent Ukrainian scientists as a source on the history of specialized funds organization of Public National library of Ukraine (1918-1934)*, Thesis for the degree of candidate of historical sciences after specialty 07.00.08, Kyiv, 204 p. (ukr).
53. Stepchenko O. P. (2008), Ukrainian scientists – the founders of specialized departments of National library named after V.I. Vernadsky (1918-1934), Kyiv, 217 p. (ukr).
54. Adamenko A. H., Vizyr M. P. [compilers] (1966), T.G. Shevchenko in epistolary pieces of manuscripts department, available at: <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis12.htm> (ukr).
55. Taboryt M. (2012), His contribution to the treasury of freedom, *Slovo prosvity: Ukrainian cultural weekly magazine*, Part 49, pp. 2-3, available at: <http://slovoprosvity.org/pdf/2012/slovo2012-49.pdf> (ukr).
56. Fursenko L. I. (2011), General Secretaries of Education in the government of Hetman Pavlo Skoropadsky, *Nasha shkola*, № 4, pp. 7-14 (ukr).
57. Cherchenko Yu. (2008), The history of the Ukrainian movement in correspondence of Yevgen Chikalenko and Petro Stebnitsky, *Studios on Archives and Documentation*, Vol. 5, pp. 140-142 (ukr).
58. Chykalenko Ye. (1926), Memories (1861-1907), Part III, Lviv, 131 p. (ukr).
59. Chykalenko Ye. (1931), Diary (1907-1917), Lviv, 496 p. (ukr).